
Selma Fazlić

USMENOKNJIŽEVNA POTKA U ROMANU *SREĆA MLADOG LJUBOVIĆA* HUSEJNA ĐOGE DUBRAVIĆA

Rezime

Roman *Sreća mladog Ljubovića* Husejna Đoge Dubravića objavljen je prvi put u nastavcima u *Novom Beharu* 1933/34. i u potpunosti je odgovarao programskoj shemi lista koji je tada predstavljao prostor za bošnjačke pisce prve i druge poslijeratne generacije, beletrističare koji su svoja djela bojili lokalnim koloritom. U preporodnom razdoblju bošnjačke književnosti, ovaj žanr bio je sasvim nova pojava, i barem kada je riječ o uzorima na vlastitom jeziku, nije imao na šta da se nastavi i osloni. Zato je sasvim razumljivo da je usmena književnost ovdje igrala važnu ulogu. Okosnicu romana čini pjesma *Svatosko groblje na Morinama*. Razmatrajući tematsko-fabularnu razinu intertekstualnosti u romanu *Sreća mladog Ljubovića*, jasno se mogu raspoznati osnovni elementi fabule preuzeti iz pjesme-predloška. Uz pjesmu, u djelo su utkane narodne predaje, poslovice, izrazi, zakletve i kletve, dijelovi lirskih i epskih pjesama, potom stari običaji, narodna vjerovanja, opisano je oružje i odjeća i sl. Također, uključeni su i atmosfera i promišljanje iz narodne književnosti, čiji je vjerodostojni baštinik bio i sam Dubravić, ali i iz života kakav se još uvijek pamti i donekle živio u njegovo vrijeme.

ROMAN HUSEJNA ĐOGE DUBRAVIĆA *Sreća mladog Ljubovića* – objavljen prvi put u nastavcima u *Novom Beharu* 1933/34. – nije bio dosad predmetom velikog zanimanja književne kritike, a upravo usljed činjenice da se u koricama zasebne knjige našao punih sedamdeset godina nakon prve pojave pred čitalačkom publikom. Naime, sedamdesetih godina 20. stoljeća ponovo izlazi u nastavcima, ovoga puta u sarajevskom listu *Preporod*. Od potpunog pada u zaborav roman je spašen 2005. godine zaslugom općinskog društva BZK "Preporod" iz Gradačca, čime je ponuđen nanovo, kako čitaocima tako i kritičarima.

Osim narodne pjesme *Svatovsko groblje na Morinama*, koja čini okosnicu romana i iz koje su pored sadržaja preuzeti mjestimice i stihovi, u ovo prozno djelo su utkane narodne predaje, poslovice, izrazi, zakletve i kletve, dijelovi lirskih i epskih pjesama, običaji, opisano oružje i odjeća, a tekst vrvi mnoštvom precizno navedenih toponima i porodica čije je stvarno postojanje neupitno. Ono što je, za razliku od gore pobrojanih oblika usmene književnosti, teže odvojivo - ali ne manje uočljivo - jesu atmosfera, ugođaj i promišljanje iz narodne književnosti, čiji je vjerodostojni baštinik bio i sam Dubravić, ali i iz života kakav se još pamtio i donekle živio u njegovo vrijeme.

Djelo *Sreća mladog Ljubovića* nastalo je u vrijeme kada bošnjački roman tek počinje da se u značajnoj mjeri razvija i u potpunosti je odgovarao programskoj shemi *Novog Behara* koji je tada predstavljao prostor za mnoge pisce prve i druge poslijeratne generacije, beletrističare koji su svoja djela bojili lokalnim koloritom. U preporodnom razdoblju bošnjačke književnosti, ovaj žanr bio je sasvim nova pojava i barem kada je riječ o uzorima na vlastitom jeziku, nije imao na šta da se nastavi i osloni.¹ Zato je sasvim razumljivo da je usmena književnost morala i ovdje odigrati važnu ulogu. Međutim, dvadesetih i tridesetih godina stasa mladi naraštaj pisaca koji se okreću sasvim novim strujama u književnosti (poput ekspresionizma), a samim tim i novim temama i oblicima. Ipak, u razdoblju do Drugoga svjetskog rata dio pisaca još piše u prepoznatljivom tradicionalnom maniru i duhu neoromantičarskog naslijeđa, bilo iz zabavnih, bilo iz didaktičkih ili sentimentalnih razloga – uzimajući u obzir da je propadanje begovskih porodica u novom društvenom poretku, posebno nakon provedene agrarne reforme, pogodovalo temama kojima se

¹ Prvi roman *Bez nade*, spisateljskog tandema Osman-Aziz objavljen je 1895., a *Zeleno busenje* Edhema Mulabdića 1898.

vraća u prošlost, nerijetko je idealizirajući. Izlazeći u rado čitanom i među bošnjačkom čitalačkom publikom omiljenom časopisu, roman je imao velikog uspjeha kod čitalaca, te je čak ocijenjen kao *najbolji roman iz života bosanskih muslimana*.²

Zadatak koji je Dubravić sebi postavio - tj. da napiše *ljubavni roman iz 18. stoljeća*, koristeći pri tome kao predložak narodnu pjesmu - nije bio lagahan, kako se može učiniti na prvi pogled, jer, da bi se sadržaj prilagođen po svemu usmenom pjesništvu prenio u pisanu, proznu književnost i pri tome zadržao duh koji kao dio usmene tradicije sobom nosi, potrebno je bilo nesumnjivo pripovjedačko umijeće. U takvom pokušaju lahko je bilo zalutati. Dubraviću, koji i nije imao nekih velikih uzora u tome što je radio, treba odati priznanje za manje-više uspješno provedenu zamisao. I pored povremenih naivnosti, kao i tu i tamo neprilagođenog vokabulara (korištenje riječi, istina samo pri naraciji, koje svojim modernizmom odudaraju od vremena i atmosfere koju je podržavao u ostatku teksta, kao što su *dezorijentacija na putu, apstinenat, alarm* i sl.) – Dubravić je ipak uobličio djelo koje može izdržati kritičko čitanje i zub vremena. Dapače, upravo ga vrijeme koje je proteklo i odmak čitalaca od tog svijeta – koji je za pisca još bio nedavna realnost, a za njih predstavlja romantičnu prošlost - čini još privlačnijim.

Iz usmene u pisanu književnost

Fenomenu prenošenja sadržaja, tema i motiva, pa i čitavih dionica iz usmene književnosti u pisanu, pristupa se kao vidu intertekstualnosti - odnosu između dva ili više tekstova, koji utiče na način na koji se čita tekst unutar kojeg je evidentan uticaj drugog teksta (koji se može manifestirati na mnoštvo različitih načina). Pisci brojnih djela svjetske književnosti upravo su u usmenoj književnosti nalazili poticaje i nova/stara rješenja za svoja djela. Svijet usmene književnosti – s bogatim repertoarom motiva, likova, tema, izražajnih sredstava te pogleda na društvo i život – probija se u svim stoljećima vrlo impresivno u književnost i u umjetnost uopće.

² Ibrahim Kemura, *Pismena zaostavština književnika Husejna Dubravića-Đoge u Gazi Husrevbegovoj biblioteci*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knjiga II-III, Sarajevo, 1974., str. 241-245.

Iako mnogo toga u savremenoj književnosti vuče svoje korijene iz usmene književnosti, koja joj je u krajnjoj liniji prethodila, danas - kada ih posmatramo kao dva odvojena, paralelna svijeta - moguće je razlikovati četiri razine njihovog specifičnog odnosa. To su: *tematsko-fabularna razina, razina strukturne podudarnosti, transformacija motiva, te pozajmljivanje kraćih ili dužih cjelina*.³ U Dubravićevom romanu pronaći ćemo sve pobrojane razine i upravo to ga čini posebno zanimljivim. Kada je o tematsko-fabularnoj razini riječ, očito je da pisac koristi tekst predložka vrlo iscrpno, preuzimajući u potpunosti i priču i likove. Naravno, on tu priču razrađuje, uvodeći nove zaplete i šireći dijapazon likova (u pjesmi ih je svega pet), ali ne reducira ništa od onoga što je narodni pjevač pjesmom isripovijedao. Također je vrlo transparentno i prenošenje čitavih cjelina, kao što su stihovi ili poslovice (doslovno navođenje), te prenošenje ideja i motiva koji najčešće i nisu transformisani već se javljaju kao izravno oslanjanje na tradiciju, ali i mnoštvo djelomično transformiranih elemenata koji i dalje zadržavaju lahko uočljivu vezu s usmenom književnosti.

Očita je bila Dubravićeva namjera da što vjernije predstavi način života u razdoblju u kojem se odvija radnja romana, dakle s kraja XVIII stoljeća. Pišući o običajima, predajama, odjeci i oružju svojih likova, te gradeći dijaloge (koji zauzimaju značajno mjesto u ovom romanu), obilato se služio usmenom tradicijom, kao vidom svjedočenja o minulom vremenu. Jednom, kada se odlučio da napiše roman prema predlošku iz usmene književnosti, dosljedna podudarnost fabule i likova logičan je slijed. Pisac nastoji predstaviti svijet usmene balade koji narodni pjevač ne oblikuje preslikavajući zbilju, već sa željom da svakodnevicu nadvisi. Sama balada čini takav predložak, koji osim samog teksta nudi i bogat kontekst, jer gotovo je nemoguće zanemariti vrijeme i način njenog nastanka, bilo da je riječ o konkretnoj, ili bilo kojoj baladi općenito.

Narodna pjesma "Svatovsko groblje na Morinama" i Dubravićev roman

Balada, kao oblik u kojem se ostvaruje priča o zaleđenim, pometenim svatovima, jedan je od najreprezentativnijih primjera usmenoknjiževnog stvaralaštva. Ona, kao narativno-lirska pjesma, neodvojivim spojem sukoba i emocija, daje

³ Sead Šemsović, *Usmena književnost kao intertekst pisane književnosti*, Novi izraz, januar-juni 2005. knjiga VII, br. 27-28, str. 184.

moгуćnost narodnom pjevaču da na slušaoca ostavi najupečatljiviji dojam. Upravo ova prožetost osjećanjima čini je bliskom usmenoj lirici. Istovremeno, balada čini umjetnički uobličeno svjedočenje o povijesnom (unutar društva) i intimnom (na razini porodice). Pojava sukoba, bilo unutrašnjeg, bilo na relaciji pojedinac-društvo ili pojedinac-pojedinac, priskrbljuje baladi dramsko ustrojstvo, pa ona posjeduje uvod, rast napetosti, vrhunac, preokret i razrješenje. Ova obilježja čine baladu posebno pogodnom za preoblikovanje unutar pisane književnosti, što su iskoristili brojni pisci, među kojima i Husejn Đogo Dubravić.⁴ S druge strane, upravo zbog te samosvojne unutrašnje izgradnje, vlastite logike koja se opire onoj izvana, baladu je, premda posjeduje sve potrebne elemente, najteže pretočiti u neki drugi oblik.

Razmatrajući tematsko-fabularnu razinu intertekstualnosti u romanu *Sreća mladog Ljubovića*, jasno se mogu raspoznati osnovni elementi fabule preuzeti iz pjesme-predloška. Upravo ovaj nivo najupadljivije skreće na sebe pažnju. Općenito gledano, podudarnost predloška i djela pisane književnosti može biti potpuna (što se rijetko, gotovo nikako ne susreće) ili nepotpuna, što je mnogo češći slučaj. Pri uporednoj analizi uočava se najprije ono što je preuzeto iz predloška, dakle zajednički elementi iskorišteni u oblikovanju djela. Razilaženje može biti dvostruko: u djelu pisane književnosti mogu biti izostavljeni neki od elemenata iz predloška ili mogu biti uključeni novi, kojih u predlošku nije bilo.

Podudarnost Dubravićevog romana s pjesmom *Svatovsko groblje na Morinama* izuzetno je velika, ali razlike u razradi fabule i likova, dakako, ipak postoje. One su, svakako, i za očekivati, uzmemo li u obzir veliku razliku koju u pristupu djelu u nastajanju imaju narodni pjesnik – koji djelo najčešće prenosi ili, pak, oblikuje na osnovu gotovih obrazaca – i romanopisac koji, čak i kada preuzima priču kao što je to u Dubravićevom djelu slučaj, mora dati mnogo toga vlastitog da bi djelo uopće bilo shvaćeno ozbiljno. Razlike u spomenutoj tematsko-fabularnoj razini lahko su uočljive.

⁴ Knez Nikola Petrović po istom je predlošku 1858. spjevao romantičnu poemu *Ženidba bega Ljubovića*, drama Abdurahmana Nametka istog sadržaja izvedena je na sceni Narodnog pozorišta u Sarajevu 1944. (njena konačna verzija objavljena je pod naslovom *Legenda o jednoj ljubavi* u Mostaru 1966.), a o Morinama, citirajući i stihove balade, piše i Alija Isaković u svom putopisu *Jednom*.

Prvo razilaženje, uključivanjem elemenata kojih nema u predlošku, nalazimo odmah na početku romana, kojim autor daje pozadinu događaja koja je u baladi izostavljena. Uvod je u baladi često skraćen, odnosno ona počinje u trenutku kada je sukob već otpočeo ili je neposredno na pomolu, tako da se u radnju uključujemo gotovo *in medias res* (slično antičkim epovima). Takva je i pjesma *Svatovsko groblje na Morinama*, gdje nam glavni događaj, koji će biti motiv-pokretač za cijeli niz drugih dešavanja, narodni pjevač saopćava već u prvom stihu: *Zaprosio beže Ljuboviću*. Prosidba, koja stoji na samom početku, te konačna ženidba bega Ljubovića, nakon niza obrata u središnjem dijelu, čine okosnicu kako balade, tako i romana. Tok dešavanja iz narodne pjesme Dubravić je u najvećoj mjeri prenio u svoje djelo, naravno uz određenu razradu, koja je njemu kao onome ko o događaju "kazuje" pišući bila ne samo moguća nego i neophodna. Jer kako god usmena književnost, u konkretnom slučaju usmena balada, imala svoja pravila i zakonitosti, pisana ih književnost, iako otvorenija za autorovu osobenost i eventualno eksperimentiranje, posjeduje barem u jednakoj mjeri.

Roman, i pored niza raznolikih mogućnosti i rješenja koje stoje na raspolaganju piscu, ipak u značajnoj mjeri obavezuje svojom formom. Zbog toga ono što je narodni pjevač kazao u 280 stihova pjesme, Dubravić razlaže na 40 kraćih cjelina romana koje, iako relativno zaokružene, nisu dovoljno velike da bismo ih nazivali poglavljima i vjerovatno su dijelom posljedica potrebe približavanja sadržaja romana čitalačkoj publici koja ga je dobijala u nastavcima, iz broja u broj časopisa *Novi Behar*.

Sama prosidba u romanu dolazi tek nakon upoznavanja kako glavnih aktera međusobno, tako i čitalaca s njima i prilikama u kojima djeluju. Nakon opisa razrušenih Čengića dvora, pisac nas vraća u prošlost i upoznaje s porodicom Hajdar-alajbega – njegovom ženom Fatimom i kćerkom Umihanom, te sa *mladim Ljubovićem* Ali-begom (kako ga Dubravić naziva jer se u narodnoj pjesmi on ne imenuje). Time su u roman uvedena dva (glavna) lika, od pet koliko ih učestvuje u događajima opjevanim u pjesmi. Iz pjesme će se u roman preseliti i Ali-begov suparnik Mustaj-beg Lakišić iz Mostara (Mostarlija Mujo), Ali-begova majka, te njegov vjerni sluga Milutin (u pjesmi imenovan kao Marijan).

Sažimanje elemenata sižea nije neobično za baladu, kao ni navedeno odsustvo punih imena ili nepostojanje jasne motivacije, naprotiv: čini poetičko obilježje ove pjesničke vrste. Neka od spomenutih "tamnih mjesta" koja nam

narodni pjevač jednostavno ne objašnjava, Dubravić u romanu osvjetljava i razrađuje, uvodeći likove Umihaninog oca Hajdar alaj-bega, majku Fatima-hanumu, slugu Cvijetu, Ristu i Bajru, daidžu Ibrahima, potom Mustaj-begove rođake iz Sarajeva, kao i brojne hercegovačke begove – svi redom iz zbiljskih, poznatih mostarskih, stolačkih i čapljinskih porodica - koji će kao njegovi svatovi tragično skončati pri prelasku preko zloglasnih Morina. Jedno od takvih mjesta koje u pjesmi moramo prihvatiti “zdravo za gotovo” jeste svakako uzbudljiva peripetija u kojoj je beg Ljubović preprosio zaručnicu Muje Mostarlije. Usmeni pjesnik nam o tome ne saopćava ništa, jer za zbivanje što će uslijediti nije bitno *kako* je i *zašto* do njega došlo, već samo okolnost da *jeste*. Ta vijest o prosidbi stiže do Mostara (*Glas do glasa, haber do habera / haber dođe bijelu Mostaru*) i žustro uzvratanje Muje Mostarlije na nešto što se *obraza i namusa tiče* – poziv na junački mejdan - predvidljivo je i, zapravo, neizbježno. Tako je i u baladi i u romanu ispoštovano epsko pravilo da se spor među dvojicom suparnika muški rješava *dijeljenjem mejdana*. Mejdan čini značajan kompleks u brojnim pjesmama prenošenim usmenim putem i to ne samo epskim, već i takvim kakve su balade. Ovaj motiv duboko je utkan u bošnjačku usmenu književnost i vrlo često se prepliće sa motivom ženidbe s preprekama, kakvim možemo smatrati i ovaj u pjesmi *Svatovsko groblje na Morinama*.

Današnji čitalac, navikao na to da je radnja u najvećem broju slučajeva logično i jasno obrazložena, zaista se zapita kako je do takve dvostruke prosidbe došlo, a Dubravić u svom romanu to pitanje rješava sasvim u duhu vremena i sredine o kojoj piše. Dok se, s jedne strane, mlada begovica Umihana, donekle i uz majčin podstrek, upoznaje s Ali-begom Ljubovićem i, nakon nekoliko susreta, obećaje da će poći za njega, u isto to vrijeme njen otac boravi u Sarajevu, gdje su se bošnjački uglednici okupili da razmotre političke prilike u Bosni i šire, u Carstvu, i tu upoznaje Mustaj-bega Lakišića iz Mostara, kojem obećava Umihaninu ruku. Po povratku kući, kada ženi i kćeri saopćava odluku, saznaje da je Umihana već obećala poći za mladog bega Ljubovića, i to bez očeve dozvole. Sastaje se porodično vijeće, gdje odlučuju da Umihana može poći za onog kojeg je sama izabrala, ali samo ako Mustaj-begovi prosci iznevjere i ne dođu u dogovoreni dan, kako alajbeg ne bi morao pogaziti svoju riječ. Umihanin daidža Ibrahim smišlja plan kako da proscje preduhitre – šaljući glasnike koji će ih obavijestiti da je ona već isprošena za Ali-bega. Međutim, prosci neočekivano stižu sa suprotne strane, a glasnici slučajno susreću jednog Mustaj-begovog rođaka koji će njemu u Mostar prenijeti vijest o drugoj prosidbi

i tome kako Nevesinje već bruji o Ali-begovoj svadbi. Naravno, potpuno u duhu poezije koja vrvi junacima, dobrim konjima i blještavim oružjem, a čast se brani na *junačkom mejdanu*, Mustaj-beg mlađeg i neiskusnijeg Ali-bega poziva na dvoboj. Sve glavne tačke potcrtane u *šarenoj knjizi* iz narodne pjesme našle su svoje mjesto u pismu koje u romanu Lakišić šalje Ljuboviću. Zadržani su u cijelosti i pojedini sklopovi riječi.

Jučer sam doznao da si preprosio moju vjerenicu Umihanu, kćer Hajdar-alajbega Čengića sa Borija. To se tiče moga obraza i namusa i ja to ne mogu preboljeti; zato te pozivam na junački mejdan, pa ko dobije, taj neka vodi Umihanu. Dajem ti pravo da odabereš koje ćeš mjesto uzeti za mejdan od ova tri: ili u Bišću polju niže moje kule, odaklen će nas gledati moja stara majka; ili u Nevesinjskom polju, odaklen će nas gledati tvoja stara majka; ili tamo na Zagorju ravnom, gdje će nas s kule gledati plemenita Uma. U slučaju da ne smjedneš izaći na mejdan, onda ti dođi sa doratom u Mostar da sa ostalim svatovima odeš na Zagorje i da pod Umom vodiš dorata sve do Mostara – do mojih dvora.

Sve su ovo opća mjesta izravno preuzeta iz konkretne pjesme, ali i usmene epike uopće (npr. izazivač bira mjesto i vrijeme nudeći nekoliko mogućnosti). Ni u pjesmi, ni u romanu mladi beg Ljubović ne izlazi na mejdan, iako je junaštvo najveća individualna i socijalna vrijednost. U pjesmi to ne čini *sevep kletve stare majke*, te šalje slugu Marijana sa doratom u Mostar, dok u romanu Ali-beg ne odustaje od dvoboja i majka slugu Milutina sa doratom u Mostar šalje kradom, da bi spriječila mejdan i vjerovatno stradanje sina jedinca. Tako Mustaj-beg sa svatovima stiže na Borije po Umihanu, koja nema drugog izbora nego poslušati oca i povinovati se sudbini. Po povratku svatova sa Zagorja, Mustaj-beg iz Uloga šalje Ali-begu pismo slijedećeg sadržaja: *Pošto nisi ispunio moje uvjete, ovijem ti dajem na znanje, Ali-beže, da ću sutra sa svatovima doći k tebi na konak; ti nas dočekaj niže svoje kule pa povedi dorata u kulu, a tvoja majka neka prihvati djevojku i izvede je u svoju sobu.*

Ovo u potpunosti korespondira sa narodnom pjesmom u kojoj Mostarlija Mujo poručuje begu Ljuboviću:

*Kad se vratim sa Zagorja ravna,
prvi konak hoću učiniti
u Ulogu kraj vode Neretve,*

*otlen tebi saiju spremiti,
 ti se meni i svatovim' nadaj
 hoću tebi na konake doći.
 Kad budemo blizu tvoje kule,
 sreti naske poniže avlije,
 pod djevojkom prihvati dorina,
 uvedi ga u svoju avliju,
 neka side tvoja stara majka
 sa dorata prihvati djevojku
 izvede je na bijelu kulu.*

Do realizacije prijetnje iz ovog, drugog i posljednjeg pisma, ne dolazi iz poznatog razloga – Mujo i njegovi svatovi nisu poživjeli dovoljno dugo da bi planirani konak i ostvarili.

Pogibiju Mustaj-begovih svatova pisac vremenski smješta na Mitrov-dan (6. novembar) 1774. godine. U pjesmi koju u svom zborniku donosi Kosta Hörmann, godina se ne spominje, ali u varijanti pjesme iz Zbirke Milmana Parryja na Harvardu, zabilježenoj u Nevesinju od pjevača Milovana Jovičića, navodi se 1793. godina. Događaj je, dakle, u narodnoj tradiciji vremenski lokaliziran pred kraj XVIII stoljeća, dvadesetak godina kasnije u odnosu na godinu u koju Dubravić smješta radnju svog romana, povezujući baladeskno dešavanje u pjesmi sa godinom u kojoj je – među koricama svoje prirodnjačko-putopisne knjige o Dalmaciji – Alberto Fortis objavio znamenitu baladu o plemenitoj Hasan-aginoj ljubi.

U pjesmi, uvertiru za stradanje svatova čini jedan od najljepših opisa promjenljive čudi prirode nastao u našoj usmenoj poeziji. Pisac ovaj predložak vješto koristi u romanu, na njegovom početku, kada Milutin pripovijeda Ali-begu o nepredvidivim Morinama.

Mjesto na kojem u pjesmi stoji:

*Kad otale svati polazili
 i izašli na Morine ravne,
 tad namignu Crvanj na Morine,
 a Morine na Beglin doline,
 a Doline na Brda vučija;
 iz brda se magla pomolila,*

*a iz magle kiša udarila,
sve pokvasi kičene svatove.
Za tim sjever puhnu iznenada
na snijeg se kiša preokrenu,
a gusta se magla sastavila;
a nevješti mostarski svatovi
pogubiše drume i prtine,
smetoše se u kršne Morine*

U romanu odgovarajuća dionica glasi:

Mati mi je pričala – govoraše Milutin – da se po Crvnju najbolje zna kada će nastati nevirijeme. Od njega pođe magla strmu, pa onda lazi... lazi do u Morine, odavlen odlazi u Beglin-doline i Brda Vučija. Iza te magle za kratko vrijeme počnu se motati oblaci po nebu i stanu se sve više spuštati... dok ne počne padati sitna kiša. U Morinama rijetko pada jača kiša. Ponekad ljeti. Iza sitne kiše udara odmah sitni snijeg, pa sve veći i krupniji, uto se pojave i vjetrovi... pa tako nastane mećava.

Svi elementi su tu, po istom rasporedu kao i u pjesmi, dati kao kazivanje, čime se čuva veza sa narodnim izrazom. Dubravić je uopće rijetko gdje unutar romana dijelove preuzete iz usmene književnosti koristio pri naraciji. Radije ih je, kao ovdje, donosio kroz dijaloge i time ostvario dvostruku korist – uspostavio vezu sa tradicijom i doprinio boljoj karakterizaciji likova.

Stradanje svatova narodna pjesma tretira u svega nekoliko stihova (uz prethodno spomenute dolaze još: *Sve s' na njima slediš haljine / a mećava neprestano puše / sve izmete kičene svatove / i pred njima Mostarliku Muja*), dok pisac tome posvećuje znatno više prostora – četiri od ukupno četrdeset odjeljaka romana. Smrzavanje svatova u romanu čini njegov najrealističniji dio. Dubravić se pokazao ne samo poznavaoцем pobrojanih hercegovačkih predjela nego i vještim pripovjedačem koji je agoniju pometenika suočenih sa smrću od smrzavanja prikazao posredstvom niza upečatljivih slika. Upravo je opis stradanja svatova mjesto na kojem se u romanu najmanje osjeti uticaj ne samo pjesme-predloška nego usmene književnosti uopće. Međutim, već iduća epizoda ponovo prati predložak do u detalje. Riječ je o čudesnom izbavljenju iz mećave svega tri učesnika svatovske povorke: Umihane, Milutina i Ljubovićevog dorata. Dok Milutin, ne mogavši preći nabujalu vodu Kolečnicu ostaje,

prosljedivši po Umihani poruku svome gospodaru, begu Ljuboviću, ona na konju prelazi rijeku, i oslonivši se na njegov instinkt, stiže u zoru *primrzla za sedlo* na odžak bega Ljubovića. Beg uspijeva spasiti Milutina, a Umihanu uzima za *vjernu ljubav*.

Razrješenje sukoba u baladi je najčešće vezano za stradanje glavnih junaka, međutim, u pjesmi koju je Dubravić uzeo za osnovu svoga romana to nije slučaj, pa ona i nema tipični baladeskni završetak – sukob se okončava s povoljnim ishodom, ali samo za prve među glavnim junacima.

Dok ovakav završetak u usmenoj poeziji, izgleda, i jeste sasvim prirodan, u romanu on na prvi pogled djeluje pomalo naivno i bajkovito. Ali, ako se uzme u obzir da je pisac uložio značajne napore da u proznom žanru pisane književnosti oživi svijet usmene balade i usmenog pjesništva općenito, te da mu je to u znatnoj mjeri pošlo za rukom, čitalac, koji već nakon prvih pročitanih redova pristaje na piščeva pravila, nema razloga da mu „ne vjeruje“ i kada na kraju gotovo da pronade ono *živjeli su sretno do kraja života*, naravno, rečeno na malo drugačiji način. Jer, premda u baladi vladaju ponekad čudesne okolnosti, u njoj su ipak projicirane realne želje, slutnje, strepnje stvarnih ljudi ili, prije, djevojaka/mladih žena koje su u njenom nastanku i prenošenju učestvovala.

Koristeći u prvom redu siže a potom i brojne oblike usmenoknjiževnog izričaja, uz vještinu proznog pisca, Dubravić zaista uspijeva ostvariti djelo po mnogo čemu jedinstveno kada je riječ o bošnjačkom romanu. On zahvata jedan svijet u jednom vremenu i prostoru i o tom svijetu progovara na vjerodostojan način, jer ga pušta da sam sobom i svojim jezikom i sredstvima govori o sebi. Dakle, upravo čitalac sam mora uroniti u svijet usmenog pjesništva, a ne obratno. Istina, na ovaj način Dubravić pomalo podilazi svojim tadašnjim čitaocima, kojima je jedan takav opis minulog doba bio i više nego po volji.

Ono što je važno napomenuti jeste i činjenica da je ovo djelo pisano u razdoblju u kojem padaju počeci bošnjačkog romana, ali istovremeno i postepeno gašenje mnogih usmenoknjiževnih vrsta, među njima i balade. Objedinjujući te dvije vrste/književnosti, jednu u nastanku i drugu u nestanku, Dubravić je ostavio izuzetno zanimljivo djelo koje, iako napisano prije više od sedamdeset godina, nesumnjivo zaslužuje da obnovi svoju publiku.

Poslovice i izreke

U romanu *Sreća mladog Ljubovića* našao se i izvjestan broj poslovice i izreka. One su u tekst vješto utkane kao njegov prirodni i neodvojivi dio. Ti biseri narodne mudrosti bljesnu tu i tamo na isti način kao što to čine i u životu – konotirajući značenje nekoliko različitih rečenica. Mnoge od ovih poslovice i izreka i danas se koriste, ali je zanimljivo da se ni jedna ne nalazi među onima koje je objavio Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak u svome *Narodnom blagu*. To možda i ne treba da čudi, jer poslovice i izreke ne samo da se prenose i ponavljaju već neprestano i nastaju kao rezultat različitih životnih prilika. Junaci Dubravićevog romana izgovaraju u određenim okolnostima mudre izreke koje otkrivaju stanovite zakonitosti u životu. Možda je i sam roman tako dao doprinos procesu sazrijevanja nekih od ovih izreka i poslovice.

Kao posebno zanimljiva u tom smislu, može biti izdvojena ona *Što vidi Bog nek' vidi i sarajevski kadija*, a koja se odnosi na situaciju tajnog konzumiranja alkohola u prisustvu ličnosti kao što su kadije, muftije, pobožni ljudi i sl. Ovakav motiv nalazimo i na drugim mjestima u bošnjačkoj književnosti (npr. *Ponornica* Skendera Kulenovića). Konkretno u tekstu, ovu rečenicu izgovara jedan od Mustaj-begovih svatova pri prelasku preko zloglasnih Morina kada je - tražeći rakiju ne bi li se ugrijao - bio upozoren da će ga čuti sarajevski kadija Smajl-efendija. Inventivno formuliran zaključak iz životnog iskustva napušta situaciju iz koje je potekao, uopćava se i postaje općevažeći. Da li je u Dubravićevo vrijeme postojala poslovice ovakvog oblika i da li se danas koristi, nije mi poznato, ali Dubravić nam, nesumnjivo, ovdje ostavlja vjerodostojno (iako ne obavezno i dokumentarno) svjedočenje o nastanku jednog bisera narodne mudrosti.

Poslovice *U varen pilav ne treba vodu sipati* u romanu se javlja na dva mjesta. Prvi put dolazi iz usta Ibrahima, Umihaninog daidže, nakon što njegova sestra izražava bojazan da će Mustaj-beg saznati za plan presretanja prosaca (...*Kada se Uma odvede... za nj je svršeno, jer u varen pilav ne treba vodu sipati...*), a drugi put to izgovara Ali-begova majka uvjeravajući sina da se okani Umihane, jer je stvar već svršena ako ju je otac dao drugom (*A i ti, Ali-beže, okani se svih... Stvar je svršena. U varen pilav ne treba vodu sipati.*) Drugom prilikom, Ali-begu majka savjetuje, također, i *Ljubav se kusa kašikom, a ne susakom*, što na njega djeluje kao sok limuna na mlijeko.

S druge strane, Umihanina majka, nakon što primijeti da Umihana gaji simpatije za Ali-bega, razmišlja: *Počela je i ašikovati... Neka ašikuje!... Od šta vakat, od tog i vrijeme!* Umihanin otac u razgovoru o sastanku održanom u Sarajevu i politici Porte prema Bosni i Hercegovini veli o sultanu: *Ako je sultan, nije Bog*, te kako je Bosna preča od Krima, tj. *košulja je bliža od ćurka*, a, obraćajući se porodičnom vijeću i obrazlažući kako ne mogu i njegova i Umihanina riječ istovremeno da se održe, kaže: *Ali je teško to dvoje sastaviti, pa da bude i vuk sit i ovce na broju*.

Mladi beg Ljubović opet, pun nemira i želje ne samo da Umihana bude njegova, već i da se dokaže kao junak kakvi su bili njegovi stari, izgovara rečenice kakve su: *Milom ili silom*, zatim *Rok nedjelja – mejdan ponedjeljak!* (kada ga majka pita za vrijeme mejdana), vadeći sablju iz korica i hitajući da dočeka Mustaj-begove svatove kako *treba i kako su zaslužili* veli: *Sad će biti mesa orlu i gavranu!* Hitajući Umihani na viđenje, pak, veli: *Što prije to bolje i sl.*, dok Umihana situaciju udaje za nevoljenog, i uopće svoj položaj one koja u patrijarhalnoj sredini mora da sluša, sažima u uzdah od tri riječi: *Šuti i žuti!* Vijest da mu je zaručnica „preprošena“ Mustaj-bega pogađa *kao grom iz vedra neba* itd.

Svaka od navedenih izreka i poslovice pažljivo je dodijeljena likovima i potpuno odgovara prilikama u kojima je izgovaraju, jer poslovice upravo i predstavljaju individualno stvaralaštvo – sažeto iskustvo općeprihvaćeno u tradiciji. Utkivajući ih u dijaloge, Dubravić ne samo da likove uobličava živo i upečatljivo nego ostaje i dosljedan svojoj ideji da romanesknu prozu razvije na osnovu narodne poezije i poetike (shvatajući poetiku u jednom širokom smislu načela koja je potrebno poštovati).

Usmeno pjesništvo

U romanu je naveden ukupno 51 stih, poznatih ili manje poznatih narodnih pjesama. Neke od njih utkane su u tekst u neprekinutom proznom toku, bez izdvajanja, ali je većina ipak navedena u stihovima. Ovdje su ubrojani i stihovi koje pisac prenosi iz pjesme *Svatovsko groblje na Morinama*, kao što je npr. *Ko dobije na dugu mejdanu / Neka ljubi l'jepu Umihanu!*

Dubravić stihove citira u različitim situacijama, te je o njima teško govoriti van konteksta u kojem se u romanu javljaju. Osim cjelovitih stihova, ponegdje susrećemo samo određene dijelove preuzete iz usmene lirske i epske tradicije (*bijeli zubi dva niza bisera, jedne ruke troje belenzuke, dok je moje na ramenu*

glave i sl.), dok ponegdje, pak, Dubravić pribjegava kovanju stihova po uzoru na narodne. Takav je slučaj kada Ali-begova majka kune Mustaj-bega Lakišića: *Mustaj-beže, da te Bog ubije, jadna Umo ti se napatila, a moj Ale bole prebolio.*

Ponekad pisac stihove donosi kao ilustraciju ili argument koji navode njegovi junaci, npr. u slučaju nadgovaranja Hajdar-alajbega i njegove porodice oko prednosti Umihaninih zaručnika – onog kojeg je sama izabrala, nad onim kojeg joj je namijenio otac: *Svi su bezi na Hercegovini, / al' kad dođe beže Ljuboviću, / više bega od lijeka nema!*

U nekim slučajevima opet, pisac stihove koristi upravo da bi potcrtao vezu s narodnom tradicijom ili upotpunio opis junaka i njegovog oružja. Bez obzira na to koliko je u tim opisima parafrazirajući narodnu poeziju bio uspješan, vjerovatno je na nekim mjestima želio dati upravo originalni usmenoknjiževni sklop, koji nije želio izostaviti, a parafrazom bi izgubio mnogo od svoje ljepote, pa i samog značenja. To je situacija slična onoj u kojoj se nalaze prevodioci poezije, koji uvijek osjećaju da prijevod nije isto što i original. Tako je i Dubravić, vjerovatno, pribjegavao citatu u situacijama kada nije bio siguran da će u prozno tkivo prenijeti sadržaj stihova i pri tome ostati približno na razini originala. Takva su dva primjera u kojim opisuje Ali-bega i njegovo oružje: *Svilen kalpak, okovano perje / Sablja mu se po čilimu vuče / A na ruci burma pozlaćena.*

Posebno zanimljivo mjesto u romanu, kada je o navođenju stihova usmene lirike riječ, jesu Umihanini svatovi, gdje je učestalost navoda, u odnosu na cijeli roman, najveća. Ovdje pisac donosi u odlomcima čak pet različitih pjesama. Svaka od njih odgovara određenom dijelu svadbenog slavlja i njegovih običaja. Najprije, putujući ka Borijama, nakon što ih sretnu *predsvatnici*, Mustaj-begovi svatovi pjevaju poznatu svatovsku pjesmu *Gorom jašu kićeni svatovi*, od koje pisac navodi nekoliko prvih stihova, čime završava jedan od odjeljaka romana. Navođenjem ove pjesme Dubravić je, vjerovatno, nastojao na vjerodostojan način dočarati ugođaj i običaje vezane za dolazak svatova po mladu, a posebno privlači pažnju okolnost da ovu pjesmu svatovi pjevaju *putujući putem kroz šumu*, dakle u okruženju na koje se ona i odnosi.

Slično iznesenom, po odlasku sa Borija, svatovi pjevaju *Odbi se biser grana od jorgovana / I lijepa Uma od svog roda...* Ova dva stiha navedena su kao posljednje što Umihanini roditelji i rodbina čuju od svatova pri njihovom udaljavanju od kule i tako, doprinose uobličavanju atmosfere, nostalgичne samim tim što su dati iz pozicije onih koji ostaju, premda ih pjevaju oni koji s Umihanom odlaze.

Između ova dva događaja pada navođenje još jedne pjesme, koju u datom kontekstu nalazim veoma zanimljivom. Naime, radi se o pjesmi koja bi se mogla smatrati varijantom pjesme *Zapjevala bulbul-tica*, bez obzira na to da li ju je Dubravić preuzeo kao već postojeći artefakt ili je predložak za potrebe romana prilagodio. Ove stihove pjevaju svatovi ranim jutrom posljednjeg Umihaninog dana provedenog u roditeljskoj kući. Prilike u kojima Umu iz pjesme otac daje a da je i ne pita, potpuno su podudarne sa položajem Ume iz romana, što pokazuje još jednom vještinu pisca da na pravom mjestu uklopi/prilagodi odgovarajući odlomak iz usmene pjesničke tradicije. Spomenuta *kajda* na Umihanu naravno ostavlja jak dojam, a o tom dojmu pisac bi teško mogao pripovijediti nekome ko pjesmu ne poznaje a da mu i stihove ne navede. Stoga su ovdje doneseni stihovi vrlo svrsishodni.

Neko bi možda mogao piscu zamjeriti ovoliki broj citiranih stihova, posebno zato što je njihova učestalost u određenim dijelovima romana zaista velika. Međutim, u romanu kakvim ga je zamislio Dubravić, ovakvi su navodi – premda, vjerovatno, nije postojala potreba za tolikim njihovim brojem – na nekim mjestima gotovo neizbježni.

Predaje, vjerovanja i običaji

U romanu susrećemo nekoliko različitih predaja i narodnih vjerovanja oživljenih kroz dijaloge i postupke likova. Hronološkim redom to su predaja o aždahi, predaja o nastanku Svatovskog groblja, te predaja o tome kako su i zašto Morine dobile svoje ime. Sve tri predaje ispričao je sluga Milutin Alibegu na jednom od putovanja od Odžaka do Borija. One vjerno oslikavaju narodno vjerovanje i njegov odnos prema onom što ga okružuje. Milutin, u ovom primjeru kao pripovjedač, za svaku predaju navodi i prenosioca, pa tako za onu o aždahi veli da ju je čuo od starog Todora Sekurine, drugu od starog Sočivice, a treću od Cigana Avde – čime im daje notu vjerodostojnosti. Sva tri kazivanja podstaknuta su prolaskom pored određenog lokaliteta za koji se predaje vežu.

Aždahe, bića koja pripadaju sloju indoevropskih mitologija, često se susreću u predajama širom Bosne i Hercegovine⁵ - kao zmajevite nemani koje proždiru ljude i životinje. Upravo takvu predaju susrećemo i u romanu *Sreća*

⁵ Aiša Softić, *Usmene predaje Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, 2002., str. 77.

mladog Ljubovića, gdje stoji: U ovoj pećini – kaže Milutin – duboko dolje, kažu, stanuje aždaha, koja izlazi napolje samo onda kada je velika mećava. Ona traži je li koji čovjek poginuo pa ga onda nosi u svoj stan. Meso mu pojede, a kosti ostavi, i stoga su ljudi u pećini nalazili ljudske kosti. Pričao mi je stari Todor Sekurina da su joj ljudi viđali trag odatlen pa sve do Djevojačkog groblja.

O Svatovskom groblju navode se čak nekolike tradicije. Prvu – kako je to groblje bogumila koji su poginuli braneći samostalnost Bosne – navodi sam pisac, pitajući se zašto su pokopani tako daleko od svakog naselja i tako na okupu. Potom Ali-beg pripovijeda kako je čuo da su to grobovi svatova poginulih u mećavi, što Milutin proširuje pripovijedajući da se kazuje – kako su ti svatovi bili brata i sestre razdvojenih u djetinjstvu, pa Bog nije dao da se dogodi rodoskrvnuće, već je poslao vjetrove i sa juga i sa sjevera koji su donijeli snijeg i studen od kojih su svatovi izginuli.

Ove predaje u romanu imaju višestruku funkciju. I za aždahu, i za Morine, i za oba groblja vežu se nevljeme, mećava i gubljenje pravca i puta, a lokacije o kojima Milutin pripovijeda dobit će na značaju upravo pri kraju romana – svatovi zalutali u Morinama (upravo na Mitrov–dan, od kojeg se, prema predaji, mòre okupljaju i mòrē putnike) naći će se kraj Djevojačkog i Svatovskog groblja, gdje će ih najveći broj i izginuti, a sam Milutin od mećave će se sakriti u pećinu spomenutu u predaji o aždahi i poručiti svome gospodaru Ali-begu da ga tu traži. Poimanje pojava u prirodi i društvu u baladama često ima oznaku sudbinske neminovnosti i predodređene kobi, što je prema ovim primjerima našlo mjesta i u romanu.

U romanu se mogu pronaći i odjeci predaja o vilama, kao mitološkim bićima izuzetne ljepote, i to u poređenju *djevojke iz visoke kule s vilom iz gore*, koje se u različitim formulacijama javlja na nekoliko mjesta. I samo ovo poređenje, također, je neposredno preneseno iz usmenog pjesništva.

Kada je o narodnim vjerovanjima riječ, Dubravić u roman uključuje jedan živopisan i osoben način predskazivanja budućnosti – *gledanje u grab*. Naime, Ali-begova majka, prije nego što pošalje Milutina s doratom u Mostar, *baca grab* da vidi kako će *pasti*, odnosno kakvom se uspjehu posla ima nadati. Ne samo da je to njeno *ogledanje* opisano, nego je i shematski prikazano kako se grab rasporedio i kako to za Zulejha-hanumu znači povoljan ishod.

S druge strane, zlu sudbinu svatova pri polasku iz alaj-begovog dvora nagovještavaju najprije pijevci (bajraktar ih tjera jer, navodno, nagovještavaju promjenu vremena), a potom i gavrani – ptice koje se kao glasnici nesreće, prema narodnom vjerovanju, javljaju i u usmenoj i pisanoj književnosti.

U romanu su opisani i različiti običaji, npr. prilikom mobe, ašikovanja i prosidbe, te posebno svadbeni običaji u sklopu kojih su objašnjene razne vrste hamajlija protiv uroka, npr. *Protiv uroka izvela je stara Zarifa-hanuma još jedan akt: ona je šehadet-prst desne ruke metnula u rastok, pa stavila Umihani među obrve; tako je ostao crn, okrugao znak, zvani ben.*

Iz usmene poezije preuzeto je i detaljno opisivanje odjeće i oružja. Ova je poezija, kako primjećuje Rašid Durić, do kulta razvila minuciozno opisivanje svakog detalja *ruha*⁶. Tako i Dubravić donosi opis Umihanine odjeće, najprije svakodnevene, a potom i svadbene, te opisuje njen nakit (*Umihana je bila divno obučena: kao gorska vila. I nakićena. Jedne ruke troje belenzuke. Oko pojasa jasemin, s paftama u kojima su sjajili almasi. Na njoj gori diba i kadifa. Po haljinama obukli joj ćurdiju od sari-samura. Dimije su pri dnu povezane zlatnim povezom...*) Pisac je odjeći općenito posvetio dosta pažnje: opisuje razlike između *mostarskih* i *sarajevskih* feredža, potom do u pojedinosti nabraja opremu Ali-begovog dorata, kao i junakovo vlastito ruho i oružje: sablju dimiskiju, kuburliju, silah itd.

Sve ovo ima za cilj da što vjernije prikaže i čitaocu približi vrijeme u kojem je smještena radnja romana, sa svim pojedinostima i okolnostima života tadašnjeg begovskog sloja. Dubraviću je stalo da tu sliku učini što vjerodostojnijom. Koristeći inspirativnu moć narodne pjesme i mnoštva detalja iz usmene književnosti i narodnog života, pisac to i postiže.

Zakletve i kletve

Zakletve i kletve, kao još jedan od kratkih oblika usmene tradicije, također su zastupljene u romanu na nekoliko mjesta, uglavnom u prilikama kada se oni koji ih izgovaraju nalaze u stanju uzrujanosti ili svojim riječima žele dati dodatnu težinu. Inače, one kao kratki iskazi, arhaične narodne tvorevine, rijetko dolaze same, već se nalaze unutar drugih oblika usmene književnosti. Odatle su prenesene i u Dubravićev roman. Npr. *Zdravlja mi moga! Ili: Dina mi moga! Ili: A ja ne dam Umihane dok je moje na ramenu glave!*

Sva tri puta, na različitim mjestima u romanu, kune se Ali-beg s ciljem da istakne svoju ljubav, vjernost i odlučnost da Umihana bude njegova. S druge strane, sve kletve, kao kratki iskazi kojima se u romanu nekome/nečemu priziva

⁶ Rašid Durić, *Junaci epske pjesme Bošnjaka*, Bosanska riječ, Sarajevo, 2000. str. 49.

zlo, dolaze od Ali-begove majke. U najvećem broju primjera Ali-begova majka kune ono što neposredno ili posredno može nanijeti štetu njenom jedincu (npr. *Kakav mejdan, grom ga spržio, da Bog da mu zemlja kosti izmetala, ko je te puške prvi izmislio*), ali u jednom trenutku upravo sinu Ali-begu prijeti kletvom ako se ne okani mejdana, pa veli: *Haram ti bilo moje mlijeko ako odeš u Mostar*, čime se, također, želi postići njegovo izbavljenje, a ne izazvati prokletstvo. Ovo drevno *zaklinjanje* majčinim mlijekom (koje se kao takvo nalazi negdje između zakletve i kletve) ima za cilj sina (rjeđe kćer) na nešto privoljeti i poznato je još iz antike, a u romanu ga čine stihovi neposredno preuzeti iz pjesme-predloška. U potpunosti je preuzeta i kletva kojom Ali-begova majka kune Muju Mostarliju (ova kletva čak ostaje i u stihovima) i izraz je stanja u kojem se prepliću tuga i želja za osvetom.⁷

Zakletve i kletve ostvaruju se u emocionalnoj tenziji, izrazito su ekspresivne i čuvaju u sebi simboliku i metaforiku narodnog jezika. Ove kratke formulacije u skladu su s ostatkom usmenog naslijeđa zastupljenog u romanu, ali - baš kao što je to slučaj s ostalim sličnim elementima - nisu same sebi cilj. One, poput navedenih poslovice, citiranih stihova ili tipičnih formulacija, imaju svoje mjesto u strukturi romana kao *proznog žanra* lijepe književnosti u koju su vještinom autora utkane da bi ga približile *životnim realnostima, moralu i jeziku usmene pjesme*.

Tipična leksika usmene književnosti

Pored prethodno navedenih oblika – stihova, predaja, poslovice, zakletvi i kletvi – još je nešto iz usmene književnosti i narodnog života prodrlo u Dubravićev roman. To je tipična usmenoknjiževna frazeologija. Tačnije, to su oni dijelovi usmene tradicije koji se niti pjevaju niti pripovijedaju, već *govore*.⁸ Široko gledano, ovdje bi se mogle ubrojati i ranije izdvojene kletve, zakletve i poslovice. U tom smislu mogu se izdvojiti one kratke formulacije za koje je očito da svoje porijeklo vode iz usmene književnosti, a da ne pripadaju samo jednom od njenih oblika, već su zajednički inventar cjelokupne usmene tradicije, kako

⁷ Dejan Ajdačić, http://www.rastko.org.yu/knjizevnost/nauka_knjiz/dajdacic-kletva.html

⁸ Borislav Prvulović, *Funkcija govornih narodnih tvorevina u drami "Koštana" B. Stankovića*, Motivi narodne književnosti u modernoj i savremenoj jugoslovenskoj drami, Novi Sad, 1988., str. 94.

lirike i epike, tako i ostalih oblika. Ponegdje one imaju odlike fraze, koju je gotovo nemoguće kao takvu prevesti na drugi jezik i upravo u tome leži njihova osobenost i ljepota. To su najčešće monolitne strukture koje uvijek dolaze u istom obliku, a da im se ništa ne dodaje ili oduzima.

Dubravić je usmenoknjiževne fraze u romanu koristio ne samo u dijalozima, kao što je to slučaj s ostalim elementima preuzetim iz narodne tradicije, već i pri naraciji. Ovo nije bila rijetka pojava u njegovo vrijeme, koja odmah pada u oči prelistaju li se stranice *Behara*, *Novog Behara* i drugih onovremenih časopisa. Međutim, uočljiva je i činjenica da ih Dubravić u romanu *Sreća mladog Ljubovića* koristi pri pripovijedanju ili još češće opisivanju, u znatno većoj mjeri nego je to bila praksa drugih pisaca. Ti odbljesci stihova usmene lirike, sintagme koje jednako mogu voditi svoje porijeklo iz epske pjesme ili neke predaje doprinose ugođaju koji pisac želi u romanu uobličiti. Ponekad, slično nekim slučajevima citiranja stihova, Dubravić poseže za usmenom tradicijom kada osjeća da je upravo formulacija koju je izrekao narodni pjesnik „ona prava“, koju bi čak i uz puno truda bilo teško dostići. U romanu kakav je *Sreća mladog Ljubovića*, takvi piščevi postupci dobrim dijelom su opravdani.

Tako na stranicama romana susrećemo raznolike kraće cjeline kao transponirane elemente usmene književnosti. Takvi su: stalni ili okamenjeni epiteti (*sedam kadiluka, rumeno lice, lijepa Umihana, dobri konji, više junački, tužnoj majci...*), potom ustaljeni sklopovi dviju ili više riječi koje u usmenoj književnosti gotovo uvijek dolaze zajedno i stoga ih možemo smatrati frazama (*almas-kamen, momak od koljena, jedinak u majke, diba i kadifa, lijepa djevojka i od roda dobra, stotinu selama i kita feslidana, visoko Zagorje, vila zagorkinja i sl.*), te tipična poređenja (*lijepa kao vila, dobra kao dobar proljetni dan, vila iz gore - a ne djevojka sa visoke kule, bijele zube kao dva niza bisera itd.*), kao i formulacije koje koriste stih ili samo dio stiha.

Iako su ovo najsitniji oblici usmenoknjiževne građe kojom se autor u romanu služi, nikako nisu i najmanje važni. Upravo su oni od velike važnosti za oblikovanje opće atmosfere koja vlada u romanu i najkonotativniji su od svih iskorištenih elemenata. Kada se Umihana “izabraniku svoga srca” obraća riječima *beže, Ali-beže*, ona ne koristi samo ponovljenu titulu, nego čitaoca, uprkos činjenici da ovaj toga ne mora biti čak ni svjestan, upućuje na usmenu tradiciju kao izvor, konotirajući njen porodični, društveni, hijerarhijski sistem i njegov moral. Zato ove naizgled sitne i nevažne pojedinosti preuzete iz usmenoknjiževne tradicije igraju tako važnu ulogu.

Zaključak

Usmeni pjesnik/prenosilac – kao pojedinac s darom da prema gotovim obrascima, na osnovu *formula* načini nešto svoje – preoblikuje ili nanovo, po sjećanju, oblikuje ono što je čuo da se pjeva ili kazuje. Kao vjerodostojni baštinik usmene književnosti, Husejn Đogo Dubravić čini slično, s tim što on od pjesme pravi – roman, poštujući pri tome, naravno, načela koja vladaju u pisanoj književnosti. Njegovi likovi su uvjerljivi, njihovi postupci jasno motivirani, a dijalozi vješto uobličeni. Posebno pripovjedačko umijeće Dubravić je pokazao u završnici romana, opisujući stradanje svatova u mećavi.

Roman *Sreća mladog Ljubovića* nastao je u razdoblju u kojem padaju počeci sazrijevanja bošnjačkog romana, ali koje istovremeno označava i kraj mnogih usmenoknjiževnih vrsta, među kojima je i balada – svekolikim rastakanjem načina života u kojem je ova pjesnička vrsta nastajala, razvijala se i prenosila. Objedinjujući te dvije vrste književnosti, dva životna toka, jedan u nastanku i drugi u nestanku, Dubravić je ostavio izuzetno zanimljivo djelo, koje zaslužuje da mu se posveti više prostora i pažnje od onoga što nudi jedan ovakav rad. Ovdje se ne misli samo na ono što bi o njemu mogla dati teorija ili kritika, već ono što bi ovaj roman mogao ponuditi u smislu novih intertekstualnih okušavanja na pozorišnim daskama ili na velikom ekranu. Zašto da ne? ■

Selma Fazlić

ORAL TRADITION AS THE BASIS FOR THE NOVEL BY HUSEJN ĐOGO DUBRAVIĆ, *SREĆA MLADOG LJUBOVIĆA* [YOUNG LJUBOVIC'S HAPPINESS]

The novel entitled *Sreća mladog Ljubovića* by Husejn Đogo Dubravić, was first published as a serial in *Novi Behar* in 1933/34, fully in compliance with the then programme of the magazine which tried to serve as a platform for Bosniak writers of the first and second post-war generation, novelists who used local motifs in their writing. This genre was a new phenomenon in the renaissance of Bosniak writing and, at least when it comes to role-models in their own language, it had nothing to continue from or rely on. It is therefore clear that local oral tradition had to play an important role. The basis for the novel was the

---

poem *Svatovsko groblje na Morinama* [The Wedding Party's Burial at Morine]. Looking at the inter-textual level of the plot in the novel, it is easy to identify elements of the plot from the poem used as its basis. Along with the poem, the novel included traditional stories, proverbs, oaths and curses, parts of lyrical and epic poems, customs, popular beliefs, descriptions of traditional costume and weapons, etc. It also included the atmosphere and logic of traditional stories transmitted orally. Dubravić himself also carried the tradition but was also able to remember himself, or even live, parts of that tradition.